Porównania 1 (39), 2026
DOI: 10.14746/por.2026.1.17

Emilia Kledzik
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Krakowskie Forum Komparatystyczne i monografia o stanie dyscypliny

Jakub Czernik, Karolina Górniak-Prasnal (red.), *Komparatystyka literacka. Paradygmaty i praktyki badawcze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2025, ss. 639

Tom pt. *Komparatystyka literacka. Paradygmaty i praktyki badawcze* pod redakcją Jakuba Czernika i Karoliny Górniak-Prasnal stanowi pokłosie Krakowskiego Forum Komparatystycznego, które odbyło się na Uniwersytecie Jagiellońskim w dniach 13–15 listopada 2024 roku. Jest szczegółowym przeglądem stanu naszej dyscypliny w Polsce; przynosi spojrzenia w jej przeszłość, wskazuje najważniejsze obszary badawcze oraz prognozy na przyszłość. Zainteresuje osoby szukające zarówno refleksji teoretycznej, jak i inspirujących *case studies*. Od wielu lat nie wyszła w Polsce praca poświęcona komparatystyce, która miałaby tak przeglądowy charakter.

Za jej poprzedniczki można uznać wydane w latach 2010–2011: monografię pt. *Komparatystyka dla humanistów* pod redakcją Mieczysława Dąbrowskiego (2011) oraz dwa tomy pt. *Komparatystyka dzisiaj* pod redakcją Edwarda Kasperskiego i Ewy Szczęsnej (2010, 2011). Pierwsza ze wspomnianych prac to kompendium wiedzy o nowoczesnej komparatystyce: od jej źródeł w czasach przełomu romantycznego, przez komparatystykę interdyscyplinarną, translatologię, składowe komparatystyki kulturowej, semiotykę porównawczą, po historię kongresów International Comparative Literature Association. Tom pierwszy zbioru *Komparatystyka dzisiaj* poświęcony był problemom teoretycznym; poza wymienionymi wyżej zagadnieniami poświęcał uwagę niemieckiej spuściźnie imagologii oraz kładł nacisk na problematykę inter- i wielokulturowości. Tom

This is an open access article licensed under the Creative Commons CC BY ND 4.0 License (https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/). © Copyright by the Author(s).

drugi zawierał interpretacje. Do tej mapy polskiej komparatystyki z początków minionej dekady można dodać również monografię pt. *Dyskurs postkolonialny w Europie Środkowo-Wschodniej* pod redakcją Bogusława Bakuły, Dobrochny Dabert, Emilii Kledzik, Ryszarda Kupidury oraz Kingi Piotrowiak-Junkiert (2015) oraz kilka tomów czasopisma „Porównania", których autorzy i autorki próbowali w tamtym czasie analizować porównawczo recepcję i potencjał metodologii postkolonialnej w krajach Europy Środkowej.

Nie oznacza to oczywiście, że od tamtej pory na polskim polu komparatystycznym nie wydarzyło się nic nowego. Przede wszystkim ukazało się kilka przekrojowych propozycji prezentujących historię światowej komparatystyki za pomocą przekładów tekstów zagranicznych (najczęściej reprezentujących zachodnie akademie) badaczek i badaczy. Pierwszą z nich była antologia *Niewspółmierność. Perspektywy nowoczesnej komparatystyki* pod redakcją Tomasza Bilczewskiego (2010); kolejna – to praca *Nieskończona* genesis *literatury światowej* pod redakcją Tomasza Bilczewskiego i Doroty Kołodziejczyk (2023); następnie ukazało się monumentalne, dwutomowe wydawnictwo, składające się ze zbiorów pt. *Archiwa dyscypliny. Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki od Herdera do szkoły amerykańskiej* oraz *Literatura światowa i przekład. Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki od szkoły amerykańskiej do biohumanistyki* – oba pod redakcją Tomasza Bilczewskiego, Andrzeja Hejmeja i Ewy Rajewskiej (2022). Stanowiąc źródło inspiracji interpretacyjnych, są to również prace o nieocenionej wartości dydaktycznej, które – swoim rozmachem – tym bardziej prowokują pytania o stan rodzimego pola.

Skoro stan badań wskazuje na to, że rozkwit lokalnej refleksji komparatystycznej nastąpił na przełomie lat zerowych i dziesiątych XXI wieku i od tego czasu nie ukazało się w Polsce przekrojowe opracowanie związane z tą problematyką, pokłosie kongresu w Krakowie jest również dobrą okazją, by prześledzić następujące kwestie: czy i w jaki sposób rodzima komparatystyka przyswoiła problemy nurtujące globalną komparatystykę w ostatnim dziesięcioleciu oraz jakie lokalne wątki pojawiły się w polskich badaniach porównawczych w tym okresie.

Recenzowany tom otwiera esej Andrzeja Hejmeja pt. *Współtworzenie świata. Komparatystyka (kulturowa) po 24 lutego 2022 roku*. Jego autor ma duże zasługi dla polskiej komparatystyki, w szczególności w obszarze intermedialnym. Obecnie, w obliczu inwazji rosyjskiej na Ukrainę, zaproponował jednak projekt pomyślany na podobieństwo amerykańskiej komparatystyki po 11 września 2001 roku, czego wyrazem ma być fundująca go parafraza jednej z tez Emily Apter z monografii *The Translation Zone*; zdanie: „Strefa przekładu jest strefą wojny" przekształca autor w: „Strefa wojny jest strefą przekładu". Materiał badawczy Hejmeja to *Słownik wojny* Ostapa Sływynskiego. Wybór

tego artykułu na otwarcie kongresu, a zarazem tomu pokonferencyjnego jest symptomatyczny; coraz częściej w naszej części Europy uprawiamy bowiem komparatystykę, która jest wyrazem „etycznego zaangażowania" (s. 29)[1]. „Przekład doświadczenia", na który badacz kładzie nacisk, jest nie tylko przyszłością dyscypliny; jest przyszłością humanistyki, a może nawet przyszłością komunikacji międzyludzkiej. Komparatystyka, którą uprawia autor, ma akcentować „problematyczność hierarchizującego porównania" (s. 34), a literatura i język są w jej ramach obarczone etyczną odpowiedzialnością (s. 40). Warto zatrzymać się nad skutkami dokonanej przez Hejmeja parafrazy maksymy Apter. Zabieg ten wysuwa na pierwszy plan zdarzenie – doświadczenie przemocy – które stoi za przekładanym tekstem (literackim); Apter natomiast akcentowała przemoc, która wpisana jest w sam proces przekładu. Hejmeja zajmuje to, co łączy: współbycie, współtowarzyszenie, współtworzenie; Apter zaś podkreśla to, co dzieli (Hejmej nazywa to „fetyszyzowaniem różnicy" – s. 36). To subtelne przesunięcie ma konsekwencje merytoryczne, przy czym wydaje się, że w Polsce wciąż nie dość wyraźnie rozpoznaliśmy praktyki apropriacji, którą może nieść ze sobą proces przekładu. Uwidoczniła to nader jaskrawo ostatnia dyskusja wokół tłumaczeń wierszy Bronisławy Wajs (Papuszy) autorstwa Jerzego Ficowskiego. Wydaje się, iż świadomość, że polszczyzna też może być językiem hegemonii (tak jak angielszczyzna w refleksji Apter i Gayatri Spivak), nadal budzi kontrowersje.

Zagadnienia związane z przekładem stanowią w ostatnich latach dominantę globalnej komparatystyki, w szczególności za sprawą rozpraw wspomnianej powyżej Apter: *The Translation Zone. A New Comparative Literature* (2006), *Against World Literature. On Politics of Untranslatability* (2013) oraz *Unexceptional Politics. On Obstruction, Impasse and the Impolitics* (2018). W szczególności ta ostatnia praca współgra z postawioną w 2011 roku przez Dąbrowskiego w pracy *Komparatystyka dla humanistów* tezą: „Komparatystyka jest dyscypliną polityczną w tym sensie, że jej zadania poznawcze, metodologie, jej filozofia, i zakrój noszą wszelkie znamiona działalności wykraczającej poza obszar czystej estetyki" (Dąbrowski, red. 2011: 12). Teoria postkolonialna i powieść postkolonialna – same nierozłącznie zrośnięte – splotły komparatystykę z zagadnieniami przekładu. W omawianym tomie poszukuję więc tekstów, które świadczyłyby o tym, że rodzima komparatystyka przyswoiła wnioski płynące z zachodniej refleksji na temat nieprzetłumaczalności i niewspółmierności.

Jednym z nich jest artykuł Joanny Orskiej *„Requeerowanie przekładu" – ze szczególnym odniesieniem do poezji Franka O'Hary*, który na przykładzie polskiego transferu poezji szkoły nowojorskiej świetnie ilustruje, jak – z polskiej

1 Cytaty z recenzowanego tomu lokalizuję każdorazowo, podając w nawiasie numer strony.

perspektywy – działa światowa republika literatury. Pascale Casanova w eseju *Wzór na dywanie* pisała o „przestrzeni zdominowanej niejawnymi stosunkami sił, […] które wywierałyby wpływ na formę publikowanych i krążących w obiegu światowym tekstów" (Casanova 2017: 478). Taką niejawną siłą, wpływającą na recepcję Nowojorczyków w Polsce czasów transformacji, byłaby polska homofobia, powodująca, że przejawiająca się niekiedy w utworach poetyckich nieheteronormatywna orientacja seksualna ich autorów musiała pozostać ukryta. Jeszcze ciekawszy wydaje mi się paradygmat przekładowy Piotra Sommera, który – jak wskazuje badaczka – umieszcza te teksty poza językiem i teorią literatury, czyniąc z nich wiersze „koteryjne".

Doskonały artykuł Marty Skwary pt. *Kiedy intertekstualność staje się interkulturowością? Albo: „Chińczyk czyli Japończyk"* traktuje o pozorach interkulturowości w przekładach haiku dokonanych przez Czesława Miłosza. Trudno w tak krótkim omówieniu wymienić, z iloma tezami współczesnej komparatystyki czy nauki o przekładzie jest kompatybilny; poprzestanę na ustaleniach Susan Bassnett, opartych na tezach antropologów kulturowych, że tłumacz – jak etnolog – konstruuje własną wizję tłumaczonej inności (Bassnett 2016: 9) i że „tłumaczenie może pozbawić władzy nie tylko jednostkę, ale także całe kultury" (Bassnett 2016: 17). Kluczowa jest tu nie tyle krytyka błędów tłumacza, ile pytanie o ten właśnie stosowany przez niego (świadomie lub nie) wzorzec, w który owa inność zostaje wpisana. Na to pytanie Skwara odpowiada odważnie i wprost: „od początku chyba kulturowe nieporozumienia były wpisane w strategię Miłosza, bardziej zainteresowanego samym sobą, swoją poetyką i możliwościami jej poszerzenia niż Innym" (s. 273). Poetyka Miłosza jest (co oczywiste, ale rzadko uświadamiane) na wskroś europejska, a zatem indywidualistyczna i mimetyczna.

W pokongresowym tomie znajdziemy także blok tekstów mierzących się z mitem fundacyjnym nowoczesnej komparatystyki – literaturą światową. Pierwszym z nich jest erudycyjny, łączący odległe od siebie chronologicznie i tematycznie zagadnienia *Weltliteratur* esej Żanety Nalewajk pt. *Komparatystyka literacka wobec transferów modeli myślenia i tropów. Funkcje poznawcze, pytania antropologiczne i wyzwania badawcze*. Autorka rozpoczyna od omówienia kilku dziewiętnastowiecznych modeli przyrodoznawczych, które obejmowały także literaturę. Potem następują rozważania poświęcone ekspansji morfologii w badaniach literaturoznawczych (rosyjska szkoła formalna) i metaforom o pochodzeniu przyrodoznawczym w komparatystyce (Franco Moretti). W dalszej kolejności Nalewajk przechodzi do ekokrytyki rozumianej jako „tryb lektury wysuwającej na plan pierwszy literackie i artystyczne reprezentacje człowieka i środowiska" (s. 47), by dotrzeć do zagadnienia ludzkiego samopoznania

(odróżnianego od samorozumienia). Celem tych rozważań jest ustalenie, jaki wpływ na to ostatnie ma „przyjęcie określonego modelu epistemologicznego, zorientowanego na poszukiwanie wzorców i reguł" (s. 48). W tak szeroko zakrojonym wywodzie nietrudno o nieścisłości i skróty myślowe. Na przykład: w części poświęconej Johannowi Wolfgangowi von Goethemu autorka pisze o możliwych punktach styku „literaturoznawstwa z naukami biologicznymi", co jest anachronizmem, gdyż w czasach autora *Fausta* trudno mówić o literaturoznawstwie. W konsekwencji, wspominając o „morfologii" uprawianej przez szkołę formalną czy o pojęciu „ewolucji" w polskim literaturoznawstwie, Nalewajk sugeruje, że były to terminy zapożyczone przez badaczy literatury z historii naturalnej, a nie funkcjonujące w ramach wspólnego paradygmatu naukowego. Niejasny pozostaje także związek pomiędzy występowaniem tych terminów w dawnej i współczesnej teorii literatury a ekokrytyką, która zajmuje się wszakże nie modelami wiedzy czy klasyfikacją gatunków (literackich), ale refleksją nad odzwierciedlaniem związków między człowiekiem a przyrodą w literaturze. Najważniejszy wydaje się jednak punkt dojścia, w którym autorka postuluje uprawianie komparatystyki zarówno w wydaniu historyczno-, jak i krytycznoliterackim.

Ważną częścią literatury światowej są imaginaria przekraczające granice narodowe – o jednym z nich traktuje znakomity esej Magdaleny Brodackiej-Dwojak pt. *Europa Środkowa jako kontekst w badaniach porównawczych współczesnej prozy polskiej i czeskiej*. Artykuł przynosi syntetyczne porównanie czeskiego i polskiego spojrzenia na koncepcję Europy Środkowej w obrębie czterech kategorii: opowieści o micie habsburskim, mapowania nieprecyzyjnego geograficznie obszaru, definiowania środkowoeuropejskiej „mrocznej" tożsamości oraz rozdarcia między Wschodem i Zachodem. Tekst jest przykładem komparatystyki, której wciąż brakuje w naszym regionie – uprawiającej autorefleksję w przestrzeni semiperyferyjnej.

Tekst Kariny Jarzyńskiej pt. *Z historii formowania polskiego kanonu literatury światowej. Lange, Dynowska, Wasilewski* poświęcony jest zagadnieniu, które stanowiło kwintesencję pozytywistycznych badań porównawczych (Hutcheson Macaulay Posnett), a w XX wieku ewoluowało w pracach wybitnych wschodnioeuropejskich komparatystów: Györgya Lukácsa i Michaiła Bachtina – roli eposu w historii literatury światowej. Wprost z ich prac wyjęta jest teza o eposie jako gatunku „organizującym imaginaria społeczne" (s. 225). Na tym tle propozycja Jarzyńskiej jest dowodem na powrót dawnych zagadnień badawczych w odświeżonym kontekście globalnej wymiany literackiej. Przedmiotem zainteresowania badaczki są trzy serie wydawnicze, które przybliżały publiczności czytelniczej przed I wojną światową i w PRL wypreparowaną wizję literatury światowej

oraz bazowały głównie na eposach. Są to serie: Epos. Najznakomitsze Poemata Epickie Wszystkich Krajów i Narodów Antoniego Langego, Biblioteka Polsko-Indyjska / Indo-Polish Library Wandy Dynowskiej oraz Bibliotheca Mundi Państwowego Instytutu Wydawniczego.

Z problematyką tak zdefiniowanej literatury światowej wiąże się tekst Magdaleny Siwiec pt. *Stare, ale nowe. Historia literatury w komparatystyce (literaturoznawstwo porównawcze i rewizja romantyzmu)*, który w pierwszej części zawiera szereg uwag dotyczących umownego charakteru rozróżnienia między komparatystyką filologiczną, literaturoznawczą („tradycyjną") a kulturową. Druga część artykułu jest natomiast zogniskowana wokół pytania o to, czy badania porównawcze nad romantyzmem przynoszą wymierne korzyści. Siwiec dostrzega je m.in. w kontestacji przekonania o wyjątkowości polskiej literatury romantycznej: polski mesjanizm ma swoje innokulturowe odpowiedniki, a popularność ballady – zakorzenienie w paneuropejskim trendzie. Dzięki takiej perspektywie możemy zobaczyć polskich romantyków także jako artystów walczących o swoją widzialność na arenie światowej republiki literatury, choć – zdaniem autorki – postpozytywistyczne koncepcje pól literackich nie wystarczają do uchwycenia specyfiki polskiej literatury romantycznej, która jest jednocześnie lokalna i globalna.

Refleksję komparatystyczną nad uniwersum literatury romantycznej kontynuuje tekst Dariusza Pniewskiego pt. *Nauka i literatura – wzajemność metafor. Badania trawienia i ich wykorzystanie w literaturze europejskiego romantyzmu*. To ciekawe, choć pozostawiające niedosyt studium z antropologii kultury, łączące badania nad dyskursem na temat fizjologicznego (chemicznego, socjologicznego) procesu trawienia z obszarem imagologii. Z zakreślonego przez autora obszaru namysłu wyłaniają się dwie dominanty: a) melancholia romantyczna jako problem „czarnej żółci", a zatem – trawienia; b) rola diety w tzw. tablicach narodów i innych wczesnoimagologicznych źródłach sankcjonujących podziały narodowe w Europie. Pierwszy z tych obszarów wynikałby z dziewiętnastowiecznej refleksji przyrodoznawczej. Drugi łączyłby się z antropologią fizyczną i historią higieny.

Artykuł Marty Sukiennickiej i Tomasza Jędrzejowskiego także podejmuje temat dziewiętnastowiecznej nauki, która splata się z filozofią i literaturą w sposób, który dwudziestopierwszowiecznemu odbiorcy jawi się jako holistyczny i kompletny. *Palingenetyczne wędrówki francusko-polskie. Przyrodoznawstwo – filozofia – literatura* to prezentacja jednego z przeddarwinowskich paradygmatów myśli ewolucjonistycznej. Autorzy przekonują, że romantyczne teksty literackie można lub powinno się czytać przy użyciu współczesnej im wiedzy naukowej, ponieważ są one wzajemnym **przekładem** z języka nauki na język literatury

i odwrotnie – a być może również świadectwem czasów sprzed rozdzielenia tych dyskursów. Temat ten wyraziście rezonuje z tezami Ursuli K. Heise, współautorki *The Routledge Companion to the Environmental Humanities*, proponującej przeanalizowanie całej nowoczesnej historii komparatystyki poza kategoriami narodowymi, przez pryzmat myślenia o środowisku (Heise 2011).

Także praca Jerzego Borowczyka pt. *Godność stylu, czyli o sztuce w drodze do prawdziwego poznania. Komparatystyczny wymiar twórczości Ryszarda Berwińskiego* daje wgląd w czasy, kiedy bycie pisarzem oznaczało poszukiwanie epifanii w powinowactwie sztuk, a to – w dzisiejszej nomenklaturze – oznacza bycie komparatystą. Poznański badacz analizuje twórczość Ryszarda Berwińskiego w trzech jej aspektach: refleksji nad malarstwem, autorefleksji i serii tematycznej o Don Juanie. Z kolei artykuł Marcina Cieńskiego pt. *Literatura i kultura oświecenia jako przedmiot badań komparatystycznych. Nowe możliwości i wyzwania*, wbrew dominującym, syntetyzującym trendom, odrzuca wizję jednego, globalnego oświecenia. Badacz stawia tezę, że nie dość, że oświecenie jest różne w różnych obszarach, to jeszcze uczeni – w zależności od pochodzenia – widzą je w zróżnicowany sposób. Znaczenie mają tu dostęp do źródeł, tradycja badawcza i kompetencja językowa.

Dwa teksty z tomu budzą szczególnie duże nadzieje na przyszłość rodzimej komparatystyki. Pierwszy z nich to artykuł Anity Całek pt. *Komparatystyczna „odnowa" w kontekście humanistyki kognitywnej i służebnej*, który doskonale komponuje się z konkluzjami artykułu Andrzeja Hejmeja, próbą analizy metafor przyrodoznawczych poczynioną przez Żanetę Nalewajk, a także z krytyką przekładów haiku Miłosza autorstwa Marty Skwary. Całek wraca do neuropsychologicznych podstaw porównywania, do „ucieleśnionego umysłu" (s. 99). Z tezy o społecznych potrzebach człowieka wyciąga wnioski o służebnej roli komparatystyki i literatury (jako nauki i praktyki pośredniczących w przekazywaniu doświadczeń). Podkreśla też, że z perspektywy neuronalnej doświadczenie (np. odmienności kulturowej) zawsze pozostanie zagadką dla poznającego podmiotu (dopóki nie stanie się jego własnym doświadczeniem). Za ważny uważam wątek umiejscowienia badacza, jego sygnatury, która odciska się na efekcie porównania. Powracają tu pytania o etyczne obwarowania tego procesu, wynikające z tego, że – jak pisał Haun Saussy w monografii *Are We Comparing Yet? On Standards, Justice and Incomparability* – w społeczeństwie liberalnym porównanie często jest aktem „dochodzenia sprawiedliwości" (Saussy 2019: 17).

Drugi z tych tekstów związany jest z komparatystyką intermedialną – to praca Katarzyny Ciemiery pt. *Polityczne oblicza głosu. Konsekwencje badania autorskich realizacji poezji w audiowizualnej kulturze XX i XXI wieku*, poświęcona porównaniu autorskich interpretacji głosowych polskiej poezji współczesnej.

Jej punktem wyjścia jest teza, że z perspektywy teorii reprezentacji głos stanowi w kulturze zachodniej medium tożsamości, zaś z perspektywy *sound studies* – głos może tę tożsamość zakwestionować. W szczególności ciekawe – w kontekście wspomnianych wyżej rozważań nad etycznymi implikacjami nowej komparatystyki – jest omówione przez autorkę zagrożenie, które płynie z „przywracania głosu" wykluczonym. Zwrócony głos może stać się fetyszem lub ekspresją narcyzmu – w opozycji do neutralnego głosu (męskiego, białego, uprzywilejowanego). By wyjść poza tę opozycję, Ciemiera przedstawia trzy sytuacje, w których głos poety zakłóca odbiór, wprowadza publiczność w stan konsternacji.

W przeszłość badań porównawczych sięga natomiast Michał Kuziak w nostalgicznym tekście *Po co to wszystko, czyli o obietnicach komparatystyki (w Polsce, z niewielkim, acz koniecznym, nawiązaniem do świata)*, poświęconym komparatystyce jako jednemu z polskich mitów posttransformacyjnych. Znajduję w tym artykule przekonującą odpowiedź na pytanie, dlaczego nasza dyscyplina ma tak bardzo rozproszony charakter; nadal nie przestała bowiem otwarcie czerpać inspiracji z zachodniej akademii, co miało niegdyś walor nęcący – dziś jednak coraz częściej bywa wstydliwie skrywane.

Zagadnieniu badań porównawczych w dobie rewolucji cyfrowej poświęcony jest tekst Ewy Szczęsnej pt. *Komparatystyka w przestrzeni cyfrowej kreacji. W stronę inkluzywności i literaturoznawstwa spekulatywnego*. Kierunek jej wywodu wytyczają dwie tezy: o semiotycznym charakterze rzeczywistości „elektronicznej" oraz o awangardowych korzeniach sztuki tworzonej w sieci. Autorka rozważa przyszłość hybrydycznych utworów ludzko-nie-ludzkich, kwestię opartych na sztucznej inteligencji systemów pozwalających na dokonywanie przekładu międzykulturowego, a także tworzenie utworów prawdopodobnych – przewidywanie rozwoju historii literatury.

Tom zawiera ponadto trzy eseje z pogranicza muzykologii i literaturoznawstwa. Rozprawa Wojciecha Ryczka pt. *Musica poetica. Figury muzyczne Joachima Burmeistra* dotyczy znanego problemu z obszaru przekładu intersemiotycznego: przeniesienia pojęć retorycznych do opisu figur muzycznych. Przeniesienie to mogło mieć charakter prostego odwzorowania, przetworzenia lub reinterpretacji. Artykuł Ryszarda Daniela Golianka i Małgorzaty Sokalskiej pt. *Libretto w perspektywie interdyscyplinarnej* stanowi próbę zdefiniowania libretta jako gatunku (na wzór gatunków literackich). Autorzy stawiają tezę, że libretto i dramat mówiony łączy jedynie pozorne podobieństwo, ponieważ zasadniczym elementem wpływającym na świat przedstawiony tego pierwszego jest muzyka. Libretto jest zatem gatunkiem intermedialnym, którego analiza wymaga od badaczy kompetencji polisemiotycznej. Kompetencji tej wymaga

również interpretacja omówionych w artykule Iwony Puchalskiej pt. *Wykonawstwo muzyczne jako temat literacki – między uniwersalizmem a partykularyzmem* pięciu utworów poetyckich, których tematem, zasadą kompozycyjną lub interpretantem jest wykonawstwo muzyczne: Johna Hustona Finleya tekstu o Ignacym Janie Paderewskim, wiersza Jana Lechonia *Sarabanda dla Wandy Landowskiej*, liryku Jarosława Marka Rymkiewicza *Upiór pojawiający się podczas wykonania sonaty B-dur D 960 (ostatniej)*, utworu Adama Zagajewskiego pt. *Rachmaninow* oraz wiersza Wisławy Szymborskiej pt. *Stary śpiewak*.

Zróżnicowany tematycznie jest zestaw zawartych w tomie studiów przypadków. Są tu teksty o mniej lub bardziej wyraziście sprecyzowanej podstawie porównania, takie, które korzystają z metodologii badań porównawczych, i poświęcające więcej uwagi prezentowaniu porównywanych zjawisk niż wnioskom płynącym z porównywania.

Artykuł Katarzyny Nadany-Sokołowskiej, *George Sand. Formy recepcji biografii*, traktuje o inwariantach opowieści biograficznej powstających w zależności od wzorców kulturowych. Bardzo ciekawa jest koncepcja biografii Sand jako „laboratorium form życia nowoczesnej kobiety" (s. 212). Wydaje się, że mamy tu do czynienia – podobnie jak w przypadku eposu – z powrotem starej komparatystycznej kategorii badawczej (biografii), ale w odświeżonej odsłonie. Praca Karoliny Prusiel pt. *Linia, ciało, przestrzeń. Konkretyzm Barbary Kozłowskiej a spacjalizm Ilse Garnier* jest zestawieniem poetyk dwóch artystek tworzących w nurcie poezji konkretnej. W tekście Andrzeja Tadeusza Staniszewskiego, *Kołat, łoskot, kłopot. Przeglądanie katalogów świata u Mikołaja Reja i Walta Whitmana*, mowa o literackich opisach świata w formie katalogowej. Artykuł Marii Tarnogórskiej pt. *„W zwierciadle odmienności". Polski nonsens literacki w perspektywie porównawczej*, poświęcony polskim tekstowym eksplikacjom kultury śmiechu, to przekonująca, wyczerpująca i sprawnie napisana analiza, spełniająca zarówno kryterium komparatystyczne (sytuując polską kulturę nonsensu wobec kanonicznej literatury brytyjskiej), jak i historycznoliterackie (prezentując dzieje tego nurtu w Polsce). Autorka, omawiając polskie teksty nonsensologiczne, szuka zjawisk izomorficznych, może nieco na wyrost (czy jednak nie jest to humorystyczna figura retoryczna?) podbudowując te poszukiwania teorią postkolonialną. Tekst Andrzeja Zawadzkiego, *Proza wiejska w literaturach polskiej i rumuńskiej po 1990 roku. „Skoruń" Macieja Płazy i „Parochia" Dana Comana*, porównuje egzemplifikacje nurtu chłopskiego na tle ustaleń Davida Damroscha o dekontekstualizującym trybie lektury w ramach literatury światowej. Autor wyznacza historyczne i genologiczne płaszczyzny porównania, które prowadzi go do wniosków o balansie pomiędzy światem tradycji i procesów modernizacyjnych.

Podsumowując: *Komparatystyka literacka. Paradygmaty i praktyki badawcze* to potrzebna praca, z której można wyciągnąć wnioski o stanie owej dyscypliny w Polsce w 2025 roku. Pozwolę sobie zaproponować kilka z nich.

Po pierwsze: polska komparatystyka jest na wskroś antropologiczna i kulturowa. Z zamieszczonych w tomie tekstów wynika, że zajmuje nas przede wszystkim dawne i współczesne doświadczenie człowieka, artysty, badacza. Do lamusa odeszły kategorie takie jak intertekstualność (nawet artykuły jej poświęcone skręcają w stronę interkulturowości), bez których nie wyobrażaliśmy sobie komparatystyki jeszcze dwie dekady temu.

Po drugie: Charles Bernheimer i jego zespół w raporcie o stanie dyscypliny dla American Comparative Literature Association z 1993 roku stwierdzali, że punkt ciężkości w badaniach porównawczych przesunął się w obliczu niestabilności metodologicznej w stronę teorii (Bernheimer i in. 2010); ponad 30 lat później przyjmujemy tę obserwację jako stałą, nie tylko dla (polskiej) komparatystyki, ale i dla całego literaturoznawstwa. W praktyce analityczno-interpretacyjnej największym wyzwaniem pozostaje jednak precyzyjne sformułowanie podstawy porównania, o czym świadczą także niektóre propozycje adeptów komparatystyki z analizowanego tomu. Myślę więc, że najważniejszym postulatem dydaktycznym powinny pozostać ćwiczenia z porównywania, nie – z teorii.

Po trzecie: dawne zagadnienia badawcze, takie jak genologia czy biografistyka, wracają w odświeżonej perspektywie, uwzględniającej pole literatury światowej i nowe metodologie. Ten powrót może być też trendem w najbliższej przyszłości literaturoznawstwa.

Po czwarte: wspomniane powroty i rosnąca popularność humanistyki środowiskowej powodują, że coraz chętniej wracamy do XIX wieku – czasów syntez sprzed przełomu antypozytywistycznego. Uwagę skupiają ówczesne sposoby konceptualizowania dopełniających się i przenikających sztuk oraz dyscyplin naukowych. Być może szukamy tam też remedium na pogłębiające się kryzysy współczesności.

Po piąte: polska komparatystyka nie w pełni odkryła pola, na których mogłaby wykorzystać koncepcje translatologiczne, na pierwszy plan wysuwające niewspółmierność, nieprzetłumaczalność i praktyki zawłaszczania w przekładzie. Dyskursy dotyczące mniejszości narodowych i etnicznych wciąż bywają w Polsce skansenem, a polszczyzna rzadko postrzegana jest jako język hybrydyczny. Przypuszczam jednak, że kwestią niedalekiej przyszłości są badania dotyczące języków mniejszościowych czy np. języków mieszkających w Polsce emigrantów i uchodźców, którzy zaczynają tworzyć literaturę w języku polskim.

Po szóste: pojawiają się głosy o etycznym nachyleniu naszej dyscypliny jako zobowiązaniu wobec Innego. Ten wniosek wydaje mi się najistotniejszy. O ile współczesna komparatystyka z pewnością nie jest już „całością", jaką, być może, była w latach dziewięćdziesiątych, o tyle doskonalenie warsztatu – procesu porównywania tekstów lub doświadczeń – pozostaje najważniejszym, wspólnym wyzwaniem wszystkich jej gałęzi. Uświadomienie, że porównywanie jest jedną z podstawowych czynności intelektualnych, wydaje się nieodzowne, szczególnie że na co dzień konfrontujemy się w dyskursie publicznym z niezliczonymi analogiami, które w widoczny sposób wpływają na nastroje społeczne. Warto więc uczyć o tym, jak rozpoznawać i budować podstawę porównania, oraz jakie znaczenie ma umiejscowienie porównującego podmiotu. To jeden z niewielu sposobów przeciwdziałania dezinformacji – wiadomo bowiem, że fałszywie przeprowadzone porównanie staje się pożywką dla populizmów (Saussy 2019: 18).

| Bibliografia

Apter Emily (2006), *The Translation Zone. A New Comparative Literature*, Princeton University Press, Princeton. https://doi.org/10.1515/9781400841219

Apter Emily (2013), *Against World Literature. On Politics of Untranslatability*, Verso Books, London.

Apter Emily (2018), *Unexceptional Politics. On Obstruction, Impasse and the Impolitics*, Routledge, London.

Bakuła Bogusław i in., red. (2015), *Dyskurs postkolonialny w Europie Środkowo-Wschodniej*, Bonami, Poznań.

Bassnett Susan (2016), *Przekład i postkolonializm*, przeł. Jakub Czernik, „Przekładaniec", nr 33, s. 7–25. https://doi.org/10.4467/16891864PC.16.020.7343

Bernheimer Charles i in. (2010), *Raport Bernheimera 1993. Komparatystyka na przełomie wieków*, przeł. Maciej Wzorek, w: *Niewspółmierność. Perspektywy nowoczesnej komparatystyki*, red. Tomasz Bilczewski, Wydawnictwo UJ, Kraków, s. 137–148.

Bilczewski Tomasz, Hejmej Andrzej, Rajewska Ewa, *Literatura światowa i przekład. Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki od szkoły amerykańskiej do biohumanistyki*, Wydawnictwo UJ, Kraków.

Bilczewski Tomasz, Hejmej Andrzej, Rajewska Ewa, red. (2022), *Archiwa dyscypliny. Historie i teorie nowoczesnej komparatystyki od Herdera do szkoły amerykańskiej*, Wydawnictwo UJ, Kraków.

Bilczewski Tomasz, Kołodziejczyk Dorota, red. (2023), *Nieskończona* genesis *literatury światowej*, Wydawnictwo UJ, Kraków.

Bilczewski Tomasz, red. (2010), *Niewspółmierność. Perspektywy nowoczesnej komparatystyki*, Wydawnictwo UJ, Kraków.
Casanova Pascale (2017), *Światowa republika literatury*, przeł. Anna Turczyn, Elżbieta Gałuszka, Wydawnictwo UJ, Kraków.
Dąbrowski Mieczysław, red. (2011), *Komparatystyka dla humanistów. Podręcznik akademicki*, Elipsa, Warszawa. https://doi.org/10.31338/uw.9788323540199.pp.211–288
Heise Ursula K. (2011), *World Literature and Cultures of the Environment*, w: *The Routledge Companion to World Literature*, red. David Damrosch, Theo Haen, Djelal Kadir, London, s. 340–351. https://doi.org/10.4324/9781003230663-42
Kasperski Edward, Szczęsna Ewa, red. (2010), *Komparatystyka dzisiaj*, t. 1: *Problemy teoretyczne*, Elipsa, Warszawa
Kasperski Edward, Szczęsna Ewa, red. (2011), *Komparatystyka dzisiaj*, t. 2: *Interpretacje*, Elipsa, Warszawa.
Saussy Haun (2019), *Are We Comparing Yet? On Standards, Justice and Incomparability*, Transcript, Bielefeld. https://doi.org/10.1515/9783839449776

| Abstract

EMILIA KLEDZIK

Krakowskie Forum Komparatystyczne (Kraków Comparative Literature Forum) and a Monograph on the State of the Discipline. Jakub Czernik, Karolina Górniak-Prasnal (eds.), *Komparatystyka literacka. Paradygmaty i praktyki badawcze* (Comparative Literary Studies. Paradigms and Research Practices), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2025, pp. 639

This paper is a review of the monograph *Komparatystyka literacka. Paradygmaty i praktyki badawcze* (Comparative Literary Studies. Paradigms and Research Practices), edited by Jakub Czernik and Karolina Górniak-Prasnal (Kraków 2025), which is the outcome of the Kraków Comparative Literature Forum, held at the Jagiellonian University on 13–15 November 2024.

Keywords: comparative literature; comparative literature forum; comparative literature in Poland

| Bio

Emilia Kledzik – dr hab., prof. UAM, kierowniczka Pracowni Komparatystyki Literackiej i Kulturowej na Wydziale Filologii Polskiej i Klasycznej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Autorka monografii *Perspektywa poety. Cyganologia Jerzego Ficowskiego* (2023). Kierowniczka studiów podyplomowych „Romowie. Wiedza i praktyki instytucjonalne" na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Redaktorka naczelna czasopisma komparatystycznego „Porównania". Laureatka Nagrody Naukowej im. Jerzego Giedroycia (2025) oraz Nagrody Prezesa Rady Ministrów (2025).
E-mail: emilia.kledzik@amu.edu.pl
ORCID: 0000-0003-1432-4017